

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО НА ДОСТАТНІЙ ЖИТТЄВИЙ РІВЕНЬ І ПРОБЛЕМА БІДНОСТІ: ОСНОВНІ АКЦЕНТИ

Гавриленко Н. В.

ВСТУП

В останні часи все частіше зачіпається питання про право людини на достатній життєвий рівень, його забезпечення і реалізацію. Незважаючи на це, цілісного розуміння «достатнього рівня життя» досі не склалося, що призводить до проблем і розбіжностей як в теорії, так і в правозастосовній діяльності. В літературних джерелах поняття достатнього рівня життя зачасто ототожнюється з термінами «достатнє життя», «достатня якість життя», «гідний життєвий рівень», що на наш погляд, є неповним і навіть помилковим. Окрім цього, іноді категорію «достатній життєвий рівень» підмінюють поняттям «гідне існування», що також вбачається нам некоректним. «Існування» зазвичай використовується як синонім «буття» матерії і свідомості та характеризує наявність явищ і предметів самих по собі, як даності. Виникає справедливе питання: людина – це «хто»? Як жива істота... або вона є «що», як визначальна та випереджаюча усе в ньому істота?

Існувати – отже бути, а жити – означає саморозвиватися, реалізувати свої творчі здібності, примножувати свої навички та вміння, приносити користь не лише собі, але й оточуючим. Саме тому, на нашу думку, достатнім та гідним може бути лише життя, а не існування.

Зростання реальних сукупних доходів в усіх верствах працездатного населення є основою формування суспільства загального добробуту. Одночасно це дозволяє зняти негативні наслідки незадовільного економічного стану працездатного населення – посилення його міграції за межі країни, неповноту реалізації його професійного потенціалу, гальмування розвитку суспільного виробництва. Особливої актуальності в умовах сьогодення набула проблема бідності серед певних соціально-професійних груп працездатного населення в пострадянських країнах, включаючи Україну.

Проблема бідності є однією з найбільш гострих проблем у соціальній сфері України. Проведені в нашій країні соціально-економічні реформи, в результаті яких відбувся перехід до ринкових відносин, супроводжувалися колосальним зростанням чисельності соціально уражених верств населення, які не мають можливості самостійно забезпечити собі гідний рівень життя, що призвело до необхідності

впровадження додаткових заходів щодо надання державної соціальної підтримки і розширення контингенту осіб, які мають право на її отримання.

1. Виникнення передумов та формулювання проблеми бідності

Згідно статистичних даних, з 2000 р. Україна вступила в період економічного піднесення. Спостерігалися темпи зростання ВВП, зростання рівня доходів і життя населення, при цьому зростали саме реальні доходи населення, якими воно могло вільно розпоряджатися. В багатьох секторах економіки покращилася ситуація із заробітною платою (таблиця 1).

Таблиця 1

Темпи зростання ВВП і реальної заробітної плати в Україні в постійних цінах, за період 2011–2021 рр., %

Показник	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
ВВП разом ¹			0,02	-6,57	-9,78	2,417	2,360	3,488	3,199	-3,80	3,40
ВВП на душу населення ²	5,8	0,5	0,2	-6,2	-9,4	2,8	2,8	4,0	3,8	-3,1	4,3
Реальна заробітна плата ³	108,7	114,4	108,2	93,5	79,8	109,0	119,1	112,5	109,8	107,4	110,5

Однак проблема бідності залишається однією з найгостріших проблем сучасної України. В 2017 році 10,8 % населення України проживало за межею бідності, в 2018 році – 9,4 %, в 2019–2020 роках – 7,1 %. В 2021 році, до початку повномасштабного вторгнення, в Україні був кращий показник по рівню бідності – всього 5,5 %. За минулий рік, за оцінкою Всесвітнього банку він зріс до 24,5 %.

¹ Report for Selected Countries and Subjects. URL: https://www.imf.org/external/datamapper/NGDP_RPCH@WEO/OEMDC/ADVEC/WEOORLD

² <https://w3.unece.org/SDG/ru/Indicator?id=117>

³ Темпи зростання/зниження номінальної та реальної заробітної плати у 2010–2021 роках. Держстат України, 1998–2022. Дата останньої модифікації: 04.03.2022. URL: https://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2005/gdn/tznr/tznr_u/tznr_u_bez.htm. Дані за 2011–2014 роки наведено без урахування тимчасово окупованої території АР Крим та м. Севастополя, із 2015 року – також без частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях./Data for 2011–2014 – excluding the temporarily occupied territories of the Autonomous Republic of Crimea, the city of Sevastopol, since 2015 – also excluding the temporarily occupied territories in the Donetsk and Luhansk regions.

Щороку 17 жовтня в світі відмічається Міжнародний день боротьби з бідністю, призваний привернути увагу до однієї із найгостріших і актуальніших проблем сучасності. Бідність – це глобальний виклик, і Україна не залишилася поза бік від цієї боротьби. Після початку війни з росією в 2022 році Україна досить серйозно зіштовхнулася з викликами у цій сфері.

Рівень бідності в Україні в 2022 році зріс з 5,5 % до 24,5 %, тобто за межею бідності опинилося 7,1 млн чоловік, про що говорить звіт Всесвітнього банку⁴. В країні стрімко і одночасно подорожчали їжа, паливо і послуги, деякі з них – на 50 %.

Фахівці Світового банку (СБ) заявили, що Україну через повномасштабне вторгнення росії було відкинуто на 15 років назад у досягнення своїх цілей щодо скорочення рівня бідності. За даними СБ на жовтень 2022 року через війну вже вдесятеро збільшилася кількість тих, хто живе за межею бідності. Як відбувалася зміна рівня бідності в Україні за даними СБ, можна простежити за малюнком 1.

Рис. 1. Рівень бідності в Україні за період 2006–2022 рр.

⁴ Pawn shops and bread queues: poverty grips Ukraine as war drags on. Support the Guardian. URL: <https://www.theguardian.com/world/2023/apr/30/ukraine-war-poverty-irpin-pawn-shops-bread-queues>

Бідністю за критеріями СБ вважають ситуацію, за якої населення проживає менш аніж на 5,5 доларів на день. Так, у 2006–2007 роках рівень бідності в Україні за оцінкою СБ був навіть вищим, аніж під час повномасштабної війни – 26,6 % та 26,4 % відповідно.

У 2008 році рівень бідності було оцінено в 19,3 %. Далі по роках кількість населення України, що проживала за межею бідності поступово знижувалася: 2010 р. – 15,2 %, 2011 р. – 12,4 %, 2012 р. – 11 %, 2013 р. – 8,4 %. Проте, упродовж 2014–2016 рр. рівень бідності в Україні знов почав зростати і в 2016 році він становив 15,4 %, а за даними ЮНІСЕФ – 58,6 %⁵. Якщо згадати 2017 рік, то 10,8 % населення країни проживало за межею бідності, в 2018 р. – 9,4 %, у 2019–2020 рр. – 7,7 %.

Різке погіршення ситуації з бідністю на Україні намітилося після окупації Криму і початку війни на Донбасі. У 2014 р. він становив 28,6 %, а вже в наступному 2015 році зріс аж вдвічі – до рівня 58,3 %.

Щодо 2021 року, який передував початку повномасштабної війни, в Україні спостерігався найкращий показник за рівнем бідності, який становив лише 5,5 %. За 2022 рік, як оцінив СБ, він зріс до 24,1 %.

На сьогодні в Україні проживає близько 11 млн пенсіонерів, що становить 27 % загальної чисельності населення. Однак при цьому, за даними ООН та Міністерства соціальної політики, приблизно 80 % пенсіонерів отримують виплати нижче прожиткового мінімуму, а це означає, що всі ці 80 % пенсіонерів перебувають за межею бідності. Якщо проаналізувати ситуацію в європейських країнах, то можна прийти до висновку, що не лише в Україні люди пенсійного віку є однією з найбільш незахищених верств населення і проживають за межею бідності. На рисунку 2 зображено Топ 15 країн за рівнем бідності пенсіонерів віком 65 років і старше. За даними Євростату критерій оцінки бідності – середньодушові доходи людини, які є нижчими 60 % рівня середньодушових еквівалентних доходів за шкалою еквівалентності Європейського Союзу.

Як видно з рисунку 2, станом на 2019 рік найбільше пенсіонерів, які проживали за межею бідності спостерігалось в Латвії – 53,8 %. Слід зазначити, що рівень бідності серед пенсіонерів в Латвії поступово зростав починаючи з 2015 року. В Естонії показник бідності серед пенсіонерів є також високим і становить 51,3 % пенсіонерів, а у порівнянні з 2018 роком – це поліпшення ситуації. У Болгарії за підсумками 2019 року 36 % пенсіонерів були за межею бідності, в

---

⁵ Як змінювався рівень бідності в Україні за останні 20 років. Слово і діло. Аналітичний портал . URL: <https://www.slovoidilo.ua/2021/02/16/infografika/suspilstvo/yak-zminyuvalysya-riven-bidnosti-ukrayini-ostanni-20-rokiv>

Литві – 34,6 %, в Хорватії – 27,6 %, Швейцарії – 27,4 %, Кіпрі – 25,9 %, Мальті – 24,1 %, Румунії – 23,1 %. 17–18 % пенсіонерів, які проживають за межею бідності характерні для Ірландії, Словенії, Німеччини, Сербії, Польщі, Чехії.

Рис. 2. Топ 15 країн за рівнем бідності пенсіонерів віком старше 65 років

Якщо простежити по роках, то в Євросоюзі в середньому рівень бідності серед пенсіонерів становив: у 2015 р. – 12,8 %, у 2016 р. – 13,5 %, у 2017 р. – 13,8 %, у 2018 р. – 14,5 %, у 2019 р. – 15,1 %. Слід зазначити, що рівень бідності серед жінок пенсійного віку вище, аніж серед чоловіків.

Як і раніше спостерігається велика диференціація доходів населення, так, середньодушові грошові доходи 10 % населення з найбільшими доходами перевищують доходи найменш забезпечених 10 % майже в 14 разів. Також відмічається низький рівень заробітної плати в ряді галузей, при цьому диференціація в оплаті праці, яка зумовлена переважно галузевими відмінностями, досягла декількох десятків разів.

До повномасштабної війни в рейтингу за **Індексом Джині**⁶ Україна перебувала серед групи країн з найнижчим рівнем у порівнянні з

⁶ Індекс Джині відбиває ступінь відхилення фактичного розподілу доходів за чисельно рівними групами населення від лінії їх рівномірного розподілу. Статистична міра рівності доходів коливається від 0 до 1, водночас значення 0 відображає цілковиту рівність доходів у всіх групах населення, 1 – цілковиту нерівність, коли весь дохід належить одній особі.

країнами Європейського континенту. Зокрема, значення Індексу Джині у 2021 р. в Україні становило 0,244. Для прикладу, в Австрії у відповідний період Індекс Джині становив 0,274, у Бельгії – 0,262, в Естонії – 0,305, у Польщі – 0,281, у Франції – 0,292, у Чехії – 0,248⁷.

За офіційними даними, протягом 2017–2021 рр. частка доходів у найменш забезпеченій групі населення, на відміну від найзаможніших домогосподарств останнього дециля, незмінно зменшувалася. Якщо у 2017 р. загальні доходи першого дециля становили 4,6 %, то у 2021 р. – уже 4,3 % від загальних доходів усіх домогосподарств; а загальні доходи десятого дециля, навпаки, за цей період зросли: з 20,6 % у 2017 р. до 21 % у 2021 р. (у 2020 р. досягли рівня у 21,7 %). Тобто десята частина найбагатших домогосподарств отримувала понад 20 % загальних доходів, а десята частина домогосподарств з найменшими доходами – лише 4,3 %⁸. Також варто зважати, що офіційні статистичні дані стосовно диференціації життєвого рівня населення не враховують значної тінізації доходів в Україні, яка переважно стосується груп населення з вищими доходами.

Офіційні дані Держстату засвідчують, що у 2021 р. наявний дохід у розрахунку на одну особу був досить диференційованим у регіональному вимірі. Зокрема, у Дніпропетровській області наявний дохід у розрахунку на одну особу становив 113 085 грн на рік, у Київській – 98 771 грн, а середній по Україні – 90 036 грн. Натомість у Донецькій і Луганській областях зафіксовано найнижче значення наявного доходу в розрахунку на одну особу – воно менше за середнє значення по Україні у 1,8–2,8 раза. Так, у Донецькій області у 2021 р. він становив 49 217 грн, у Луганській – 32 223 грн⁹.

Не враховує наявні потреби людини затверджений прожитковий мінімум, який менший від його фактичного розміру для різних соціальних і демографічних груп населення у понад двічі: на грудень 2022 р. реальний прожитковий мінімум для працездатних осіб складав 7 539 грн проти офіційного у 2 684 грн. Тим часом очікують, що фактичний розмір цього стандарту протягом 2023 р. збільшиться до 8 962 грн, тоді як офіційно затверджений залишається на тому самому рівні протягом усього року¹⁰. А оскільки розмір офіційного

⁷ Income inequality. OECD. URL: <https://data.oecd.org/inequality/income-inequality.htm>

⁸ Статистичний збірник «Витрати і ресурси домогосподарств України». Доходи та умови життя. Статистична інформація. *Держстат України*. URL: <https://ukrstat.gov.ua/>

⁹ Доходи населення по регіонах України. *Держстат України*. URL: <https://ukrstat.gov.ua/>

¹⁰ Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до статті 8 Закону України «Про Державний бюджет України на 2023 рік» щодо підвищення розміру мінімальної заробітної плати». *Верховна Рада України*. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1643619>

прожиткового мінімуму здебільшого відбивається на платоспроможності найменш забезпечених верств населення, така ситуація впливає і на зростання нерівності в суспільстві¹¹.

2. Аналіз існуючих механізмів подолання бідності та забезпечення достатнього життєвого рівня людини

Зростання індивідуальних можливостей, на нашу думку, є найважливішою тенденцією, оскільки являє собою одночасно джерело і наслідок більшості інших тенденцій. Це стосується і розвитку світової економіки, швидкого зростання країн, що розвиваються, а також повсюдного поширення інновацій в індустрії зв'язку і виробничих технологій. Темпи зростання індивідуальних можливостей можуть значно прискоритися в зв'язку зі скороченням рівня бідності і значному зростанню середнього класу в усьому світі, а також завдяки більш високому рівню освіти та підвищенню якості охорони здоров'я. Зростання середнього класу утворює потужне тектонічне зрушення: так, основна частина населення світу не буде потопати в злиднях, а середній клас стане найбільш значущим соціальним і економічним сектором в переважній більшості країн світу.

Сьогодні в світі близько мільярду людей живуть в злиднях, заробляючи менше 1,25 долара на день, а ще мільярд людей голодує. Кількість людей в світі, що проживає в крайніх злиднях (дохід менше 1 долару на день за паритетом купівельної спроможності), тривалий час залишалося на незмінному рівні, однак цей показник знижується при зростанні населення.

Політика подолання бідності є елементом соціальної політики і являє собою систему заходів, що включає також реалізацію соціальних програм, заходів, які прямо або побічно стосуються допомоги бідним, спрямовані на допомогу бідним, які не в змозі самі собі та своїй родині забезпечити достатній рівень життя. Сюди можна включити: допомогу по інвалідності, по безробіттю, пенсії або боротьбу з бідністю шляхом створення умов, за яких працездатні громадяни своєю працею зможуть подолати бідність (наприклад, реалізація програм, спрямованих на працевлаштування, допомога в організації самозайнятості та ін.).

Розглянемо правові основи соціального захисту та політики подолання бідності в Україні. Важливість дослідження нормативно-

---

¹¹ Поглиблення нерівності в доходах населення в умовах збройної агресії проти України. *Національний інститут стратегічних досліджень*. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/pohlyblennya-nerivnosti-v-dokhodakh-naselennya-v-umovakh-zbroynoyi>

правового аспекту є очевидною: жодна значуща проблема в соціальній, економічній або політичній сфері не має серйозних шансів на успішне її вирішення без адекватного нормативно-правового забезпечення.

Стаття 1 Конституції України проголошує, що Україна – соціальна держава, політика якої спрямована на створення умов, які забезпечують гідне життя людини. Сучасні уявлення про соціальну державу базуються на її характерних ознаках, до числа яких відносять: доступність соціальної підтримки держави для всіх членів суспільства; наявність соціального законодавства; забезпечення зайнятості; існування та дієве функціонування системи соціального забезпечення, що включає соціальну підтримку та рівень добробуту своїх громадян; наявність громадянського суспільства. Соціальна держава виконує специфічні функції, реалізація яких на меті має створення системи соціального захисту в самому широкому сенсі цього слова, згладжує соціальну нерівність. Зокрема, здійснюється державне регулювання трудових відносин, соціальне забезпечення громадян, забезпечення доступних послуг з охорони здоров'я та освіти, сприяння повній зайнятості та захист від безробіття, надання соціальних послуг. В статті 46 Конституції України прописано, що громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом¹².

Таким чином, відповідно до статті 46 Конституції України, право громадян на соціальний захист не залежить від досягнення ними певного віку. Таке право гарантується всім громадянам, які його потребують, незалежно від того, до якої вікової категорії вони належать. Не пов'язується з досягненням певного віку за змістом статті 46 Конституції України і складова частина цього права – право громадян на пенсійне забезпечення. До того ж, право на соціальний захист громадян у старості не обмежується тільки пенсійним забезпеченням, а й включає інші види передбаченої законом допомоги¹³.

На нашу думку, соціальне забезпечення як особливий інститут сучасної соціальної держави є показником соціальної впевненості,

---

¹² Конституція України. Стаття 46. Електронний ресурс. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1996. № 30. Ст. 46. URL: <https://urst.com.ua/konstytucija/st-46>

¹³ Висновок Конституційного Суду України у справі за зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності проекту Закону України «Про внесення змін до статті 46 Конституції України» вимогам статей 157 і 158 Конституції України (справа про внесення змін до статті 46 Конституції України) від 2 червня 1999 року № 2-в/1999. URL: <https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/446-pravo-na-socialnyy-zahyst>

соціальною гарантією гідного існування кожного члена суспільства та збереження джерела засобів на існування при настанні різноманітних соціальних ризиків. З врахуванням вищевикладеного, соціальне забезпечення прийнято визначати як форму розподілу матеріальних благ з метою задоволення життєвонеобхідних особистісних потреб фізичних, соціальних, інтелектуальних людей похилого віку, хворих, інвалідів, утриманців, тих, хто втратив годувальника, безробітних, всіх членів суспільства взагалі з метою охорони здоров'я та нормального відтворення робочої сили за рахунок спеціальних фондів, створюваних в державі на страхових засадах або інших асигнувань в випадках та на умовах, встановлених в законодавстві.

Згідно з Конституцією України ознаками України як соціальної держави є соціальна спрямованість економіки, закріплення та державні гарантії реалізації соціальних прав громадян, зокрема їх прав на соціальний захист і достатній життєвий рівень (статті 46, 48), тощо. Це зобов'язує державу відповідним чином регулювати економічні процеси, встановлювати і застосовувати справедливі та ефективні форми перерозподілу суспільного доходу з метою забезпечення добробуту всіх громадян¹⁴.

Із змісту частин першої, другої вказаної статті, випливає, що визначення обов'язкових гарантій соціального захисту не виключає можливості запровадження законом інших додаткових гарантій у цій сфері (наприклад, соціальної допомоги різних видів¹⁵).

Згідно Конституції України становлення основ державної політики, державні програми в сфері соціального розвитку України перебувають у веденні України, соціальний захист і соціальне забезпечення – в спільному веденні держави та органів місцевого самоврядування. Здійснення єдиної державної політики в сфері соціального забезпечення здійснює Уряд України. Політика в сфері охорони здоров'я,

---

¹⁴ Рішення Конституційного суду України у справі за конституційним поданням 47 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частин першої, другої статті 2 Закону України «Про розмір внесків на деякі види загальнообов'язкового державного соціального страхування» (справа про надання допомоги по тимчасовій непрацездатності) від 17 березня 2005 року № 1-рп/2005. URL: <https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/446-pravo-na-socialnyy-zahyst>

¹⁵ (абзац п'ятий підпункту 4.1 пункту 4 мотивувальної частини) Рішення Конституційного суду України у справі за конституційним поданням 47 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частин першої, другої статті 2 Закону України «Про розмір внесків на деякі види загальнообов'язкового державного соціального страхування» (справа про надання допомоги по тимчасовій непрацездатності) від 17 березня 2005 року № 1-рп/2005. URL: <https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/446-pravo-na-socialnyy-zahyst>

освіти, і соціального захисту перебуває в компетенції галузевих міністерств, житлова політика – в веденні Міністерства розвитку громад і територій та органів місцевого самоврядування.

Правові та організаційні основи надання державної соціальної допомоги незаможним родинам або незаможним самотнім громадянам встановлені Законом України Про державну допомогу малозабезпеченим сім'ям¹⁶. Дія даного закону спрямована на підтримання найбільш вразливих верств громадян України. Результатом його реалізації є допомога бідним. В законі виокремлені наступні цілі надання державної підтримки: забезпечення рівня життя не нижчого від прожиткового мінімуму шляхом надання грошової допомоги найменш соціально захищеним сім'ям і сприяння їх економічній самостійності.

Відповідно до ст. 5 вищезгаданого Закону, розмір державної соціальної допомоги визначається як різниця між прожитковим мінімумом для сім'ї та її середньомісячним сукупним доходом. До стабілізації економічного становища в Україні розмір державної соціальної допомоги визначається з урахуванням рівня забезпечення прожиткового мінімуму. Рівень забезпечення прожиткового мінімуму встановлюється виходячи з можливостей Державного бюджету України і затверджується одночасно з прийняттям закону про Державний бюджет України на відповідний рік. Для громадян, які одержали статус особи, яка проживає і працює (навчається) на території населеного пункту, якому надано статус гірського, прожитковий мінімум збільшується на 20 відсотків.

Законом прописані наступні повноваження державних органів, які призначають і надають соціальну допомогу: 1) прийняття законодавства та інших нормативно-правових актів з питань встановлення засад правового регулювання в сфері надання державної соціальної допомоги. Законодавство про державну соціальну допомогу складається з Закону України «Про прожитковий мінімум»¹⁷, Закону Про державну допомогу малозабезпеченим сім'ям, інших нормативно-правових актів, що регулюють правовідносини з надання державної соціальної допомоги; 2) розробка і реалізація державних програм надання громадянам на території України державної соціальної допомоги шляхом надання субсидій на оплату житлово-комунальних

---

¹⁶ Закон України Про державну допомогу малозабезпеченим сім'ям 1768-III, чинний, поточна редакція – Редакція від 16.09.2022, підстава – 2471-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1768-14#Text>

¹⁷ Закон України «Про прожитковий мінімум». *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1999. № 38. Ст. 348. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/966-14#Text>

послуг; 3) встановлення видів державної соціальної допомоги, надання якої є обов'язковим на території України.

Безумовно, для повноцінного життя людині необхідний матеріальний достаток, без якого вона просто не зможе існувати. Однак не слід підмінювати достатній рівень життя високим життєвим рівнем людини. До такого висновку можна прийти, дослідивши зміст пункту 1 статті 11 Міжнародного Пакту про економічні, соціальні та культурні права, в якому говориться, що достатнє харчування, одяг, житло становлять достатній життєвий рівень людини, а не «гідне життя»¹⁸.

Окрім цього, необхідно підкреслити, що достатній життєвий рівень не завжди є гідним, як і навпаки. Так, наприклад, забезпечена людина, яка має високий рівень матеріального достатку, нажитого кримінальним шляхом з порушенням діючого законодавства, не буде мати гідного життєвого рівня, рівно як і людина, яка має високий дохід, отриманий відповідно до діючих норм права, але така, яка ухилилася від моральних норм, життєвих ідеалів і цінностей, які склалися у суспільстві. І, навпаки – людина, яка дотримується духовно-моральних принципів і позитивно-правових норм, яка усвідомлює власну гідність, але при цьому не має можливості забезпечити своє існування, також не має гідного життєвого рівня.

Безумовно, держава не може залишатися безуважною в забезпеченні достатнього рівня життя людини. Однак головна її задача не накормити кожну людину, а створити їй необхідні умови, в яких особистість самостійно забезпечить і себе, і свою родину. Мета держави – створити таку систему правових норм і інститутів, в рамках яких людина буде здатна самостійно досягати високого життєвого рівня, зберігаючи при цьому почуття власної гідності.

ВИСНОВКИ

Не слід забувати, що ефективність діяльності держави визначається безпосередньо суспільством. Людина, як член суспільства, використовуючи належні їй політичні права, створює державу, як складний і багатосферний інституційний пристрій. Ступінь зрілості і розвинутості створюваної держави прямо визначається розвинутістю самого суспільства: громадянське суспільство виробляє правову державу, таку, яка щойно стала на шлях створення основ цивільності,

---

¹⁸ Бурлак. О. В. Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права 1966. Енциклопедія міжнародного права: у 3 т., М – Я / редкол.: Ю. С. Шемшученко, В. Н. Денисов та ін. Київ: Академперіодика, 2019. Т. 3. С. 192–195. URL: <http://hdl.handle.net/123456789/15882>

яке ледве в стані як сформувати соціально орієнтовану державу, так і контролювати її рішення та дії. Цю ситуацію наразі ми спостерігаємо в сучасній українській державі.

Створена суспільством держава повинна оптимізувати систему формальних (позитивно-правових) і існуючих неформальних інститутів, які регулюють і координують всю сферу суспільних відносин. Таким чином, громадянське суспільство формує державу, від діяльності якої залежить і якість створюваних ним позитивно-правових норм. На підставі проведеного і вищевикладеного дослідження, ми приходимо до висновку про те, що держава є функція суспільства і його продукт, що ступінь і рівень розвинутої суспільства визначає рівень і якість запроваджуваних державою правових норм і інститутів, які створюють умови для всебічного розвитку та творчої діяльності людини. Саме тому необхідним є відродження і розвиток, насамперед, інститутів громадянського суспільства, які, в свою чергу, неможливо уявити без культурного відродження нашої держави, її духовного розвитку і підвищення освітнього рівня нації та кожного її представника.

Таким чином, забезпечення достатнього життєвого рівня людини не уявляється можливим без міцного та потужного громадянського суспільства, становлення якого, в свою чергу, залежить від процесу всебічного розвитку особистості, підвищення її освітньо-кваліфікованого і культурного рівня, вдосконалення інтелектуальних сил і здібностей. Якщо говорити іншими словами, реалізація права людини на достатній життєвий рівень неможлива без обміркованої стратегії розвитку особистості.

АНОТАЦІЯ

Право людини на достатній рівень життя розглядається як природне невідчужуване право людини, яке забезпечується системою особистих, політичних, соціально-економічних і культурних прав, а категорія «гідного життя» постає не у вигляді достатнього матеріального добробуту, а як спосіб людського буття, яке здійснюється відповідно до вимог людської екології, що і визначає необхідність юридичного механізму нової якості. Згідно з авторською позицією, гідний рівень життя людини формується лише тоді, коли він є логічним наслідком уявлень про людську гідність, які існують в суспільстві, а також є специфічним продуктом творчої діяльності самої людини. З'ясовано, що проблема бідності є однією з найбільш гострих проблем у соціальній сфері України. Доведено, що проведені в нашій країні соціально-економічні реформи, в результаті яких відбувся перехід до ринкових відносин, супроводжувалися колосальним зростанням чисельності соціально уражених верств населення, які не мають

можливості самостійно забезпечити собі гідний рівень життя, що призвело до необхідності впровадження додаткових заходів щодо надання державної соціальної підтримки і розширення контингенту осіб, які мають право на її отримання.

Література

1. Report for Selected Countries and Subjects. URL: https://www.imf.org/external/datamapper/NGDP_RPCH@WEO/OEMDC/ADVEC/WEOORLD

2. <https://w3.unece.org/SDG/ru/Indicator?id=117>

3. Темпи зростання/зниження номінальної та реальної заробітної плати у 2010–2021 роках. Держстат України, 1998–2022. Дата останньої модифікації: 04.03.2022. URL: https://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2005/gdn/tznr/tznr_u/tznr_u_bez.htm.

4. Pawn shops and bread queues: poverty grips Ukraine as war drags on. *Support the Guardian*. URL: <https://www.theguardian.com/world/2023/apr/30/ukraine-war-poverty-irpin-pawn-shops-bread-queues>

5. Як змінювався рівень бідності в Україні за останні 20 років. *Слово і діло*. Аналітичний портал. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2021/02/16/infografika/suspilstvo/yak-zminyuvavsvya-riven-bidnosti-ukrayini-ostanni-20-rokiv>.

6. Income inequality. OECD. URL: <https://data.oecd.org/inequality/income-inequality.htm>

7. Статистичний збірник «Витрати і ресурси домогосподарств України». Доходи та умови життя. Статистична інформація / *Держстат України*. URL: <https://ukrstat.gov.ua/>

8. Доходи населення по регіонах України / *Держстат України*. URL: <https://ukrstat.gov.ua/>.

9. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до статті 8 Закону України «Про Державний бюджет України на 2023 рік» щодо підвищення розміру мінімальної заробітної плати» / *Верховна Рада України*. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1643619>

10. Поглиблення нерівності в доходах населення в умовах збройної агресії проти України. Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/pohlyblennya-nerivnosti-v-dokhodakh-naselennya-v-umovakh-zbroynoyi>.

11. Конституція України. Стаття 46. Електронний ресурс. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1996. № 30. Ст. 46. URL: <https://urst.com.ua/konstytucija/st-46>

12. Висновок Конституційного Суду України у справі за зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо

відповідності проекту Закону України «Про внесення змін до статті 46 Конституції України» вимогам статей 157 і 158 Конституції України (справа про внесення змін до статті 46 Конституції України) від 2 червня 1999 року № 2-в/1999. URL: <https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/446-pravo-na-socialnyu-zahyst>.

13. Рішення Конституційного суду України у справі за конституційним поданням 47 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частин першої, другої статті 2 Закону України «Про розмір внесків на деякі види загальнообов'язкового державного соціального страхування» (справа про надання допомоги по тимчасовій непрацездатності) від 17 березня 2005 року № 1-рп/2005. URL: <https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/446-pravo-na-socialnyu-zahyst>.

14. Закон України Про державну допомогу малозабезпеченим сім'ям 1768-III, чинний, поточна редакція – Редакція від 16.09.2022, підстава – 2471-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1768-14#Text>

15. Закон України «Про прожитковий мінімум». *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1999. № 38. Ст. 348. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/966-14#Text>.

16. Бурлак. О. В. Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права 1966. Енциклопедія міжнародного права: у 3 т., М – Я / редкол.: Ю. С. Шемшученко, В. Н. Денисов та ін. Київ : Академперіодика, 2019. Т. 3. С. 192–195. URL: <http://hdl.handle.net/123456789/15882>.

Information about the author:

Havrilenko Nataliia Viktorivna,

PhD in Economics, Docent,

Associate Professor at the Department of Economics,

Accounting and Entrepreneurship

Pervomaisk Educational and Scientific Institute of Admiral Makarov

National University of Shipbuilding

22, Shevchenka str., Pervomaisk, 55213, Ukraine